

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ІМЕНІ Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА**

ФІЛОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

**Збірник наукових праць
студентства й наукової молоді**

(за матеріалами X Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентства й наукової молоді,
Харків, 29 квітня 2020 року)

УДК: 881 + 883 + 882 + 882 + 808
Ф 56

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 4 від 15.06.2020 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голобородько Костянтин Юрійович – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Олексенко Олена Андріївна – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови

Маленко Олена Олегівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства та лінгводидактики

Мельників Ростислав Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова

Лебеденко Юлія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, координатор з наукової роботи українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Сергієнко Катерина – голова студентського наукового товариства українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Автори публікацій несуть відповідальність за достовірність фактичних даних, чіткість викладу тексту, цитування, а також мовно-стилістичний рівень написання матеріалів.

Філологія ХХІ століття [Електронне видання] : Збірник наукових праць студентства й наукової молоді, Харків, 29 квітня 2020 р. / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди ; [редкол.: К. Ю. Голобородько (голов. ред) та ін.]. – Харків, 2020. – 116 с.

©Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020
©Автори публікацій, 2020

Тіщенко Аліна Дмитрівна <i>Емансипація жінки у новелі О. Кобилянської «Меланхолійний вальс»: лексико-граматичний аспект.....</i>	73
Trofymchuk Tetiana Oleksandrivna <i>The Research Of Semantic Fields Of Ukrainian And English Slangs.....</i>	76
Чашка Яна Петрівна <i>Транспозиційні особливості форм дієслівного способу.....</i>	81
Чернецова Тетяна Сергіївна <i>Односкладні речення як ознака ідіостилю Володимира Лиса в романі «Століття Якова».....</i>	84
Шершінь Інна Олександрівна <i>Індивідуально-авторські новотвори у творчості Григора Михайловича Тютюнника.....</i>	86
Шевченко Юлія Дмитрівна <i>Авторська інтерпретація етноконцепту «Калина» в повісті О. Забужко «Казка про калинову сопілку».....</i>	88
Штефан Анна В'ячеславівна <i>Відтворення південно-західного мовного колориту в романі Марії Матіос «Солодка Даруся».....</i>	89
Яковлева Тетяна Володимирівна <i>Іменники з семантикою збірності в мовознавчій парадигмі.....</i>	91

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Бабець Богдан Костянтинович <i>Модель ідеального суспільства у творах В. Винниченка «Сонячна машина» та Ол. Гакслі «Прекрасний новий світ».....</i>	95
Верман Максим Олександрович <i>Художній світ у романі Олесь Бердника «Зоряний корсар».....</i>	97
Демиденко Ксенія Валеріївна <i>Детектив як жанр масової літератури.....</i>	101

виявляє локальний колорит художньої оповіді, виконує роль засобів індивідуалізації, типізації, стилізації під невимушене говіркове спілкування, а також є засобом локалізації зображуваних подій.

Отже, у художній мові Марії Матіос широко представлена діалектна лексика покутсько-буковинської говірки, яка слугує джерелом збагачення виражальних можливостей художнього твору. Авторка використовує різні прийоми введення діалектних лексем у художній текст та способи розкриття їх семантики, що уможлиблює адекватне сприйняття вжитих лексичних діалектизмів.

Перспектива дослідження полягає в з'ясуванні особливостей використання різнорівневих говіркових одиниць у мові творів інших українських письменників.

Література

1. Єрмоленко С.Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози // Українознавство : Науковий громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійнофілософський, педагогічний журнал. 2008. №1. С.198–205.
2. Матіос Марія. Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПРАМІДА», 2005. 176 с.

УДК 84'61

Яковлева Тетяна Володимирівна
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., проф. О. А. Олексенко

ІМЕННИКИ З СЕМАНТИКОЮ ЗБІРНОСТІ У МОВОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ

Одним із важливих напрямів сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення категорії збірності. Підвищений інтерес до цієї теми пояснюється неодностайністю серед мовознавців у потрактуванні категорії збірності, що відображено в різних підходах, а саме: морфологічному й семантичному.

Ще з античних часів збірні іменники в різних мовах визначалися лише за лексичним значенням: збірними вважалися всі іменники на позначення сукупності реалій, які мисляться як одне ціле [7: 19]. Таким чином, до збірних іменників української мови можна віднести такі слова, як *армія, козацтво, горох, ганчір'я, солодоці*. Проте погляди мовознавців щодо цього питання є суттєво протилежними.

Мета статті – окреслити сутність морфологічного та семантичного підходів до вивчення збірних іменників в українській мові.

Об'єктом вивчення є категорія збірності в лінгвістичній парадигмі. Предмет дослідження – класифікація іменників із семантикою збірності в українській мові.

Матеріалом для вивчення послужили дані словників української мови, праці лінгвістів із цієї проблеми.

Сучасні мовознавці, наприклад, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.О. Горпинич, І.Г. Матвіяс, О.П. Петровська та ін. трактують категорію збірності в морфологічному ракурсі й вважають збірними ті іменники, що мають спеціальні словотвірні маркери (*вишняк, юнацтво, гарбузиння*), не мають множинної парадигми, а «відповідно не поєднуються з кількісними числівниками, хоча в окремих випадках поєднання з неозначено-кількісними числівниками можливе: частина селянства, одна третина студентства» [1: 144]. І.Г. Матвіяс так характеризує семантику збірності: «...Видається доцільним до збірних зарахувати тільки ті іменники, які, крім семантичних, мають також граматичні ознаки збірності. До граматичних ознак збірності належать відповідні типи словотворення й особливості відмінювання та зв'язків з числівниками» [7: 19].

К.Г. Городенська категорію збірності іменників визначає за семантичними і граматичними ознаками. При цьому значення сукупності предметів повинне бути виражене спеціальними словотвірними елементами, а саме суфіксами *-ств-* (*селянство, студентство*), *-в-* (*мушва, мишва*), *-н-* (*дітлашня, комашня*), *-от-* (*кіннота, парубота*), *-ур-* (*апаратура, професура*), *-ник-* (*осичник, сливник*), *-няк-* (*дубняк, лозняк*), *-ин-* (*городина, садовина*), *-й-* (*волосся, зілля*) та ін. Збірність виражають і нульові суфікси у словах на зразок *зелень, молодь, юнь*. Граматичними особливостями цієї категорії є відсутність форми множини і зв'язку з кількісними числівниками, оскільки поняття сукупності не підлягає лічбі. У граматичному плані не належать до розряду збірних іменники на зразок *народ, натовп, команда, полк, рота, стадо* та ін. Ці субстантиви вказують на виокремлені сукупності тієї самої природи, тому такі сукупності можна підрахувати, вони набувають форм множини або поєднуються з кількісними числівниками: *народ – народи, три народи, багато народів* [10: 3].

Г.Я. Томіліна збірними теж вважає такі іменники, що «виражають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймається як одне ціле» [9: 12]. Дослідниця стверджує, що до збірних «не належать іменники, які семантично споріднені із збірними, але не мають граматичних ознак збірності (тільки однина; суфікси збірності)» [Там само]. У світлі вищесказаного стає зрозумілим, що граматичний показник є визначальним елементом вираження категорії збірності іменника для представників морфологічного підходу.

Праці К.С. Аксакова, В.О. Богородицького, О.М. Пешковського, Ф.І. Буслаєва, а згодом І.А. Висоцької, В.І. Дегтярьова, Ю.Є. Манохіної та ін. репрезентують семантичний підхід до розуміння природи цієї категорії і до збірних відносять іменники з відповідними словотвірними та морфологічними ознаками, та навіть ті, що не мають таких показників (*ліс, стадо, група*). Збірні іменники є суперечливим об'єктом дослідження завдяки своїй парадоксальній природі: за змістом вони множинні, тобто позначають множинність предметів, проте граматично мають форму однини [8: 83]. І.А. Висоцька зазначає, що категорія збірності з погляду семантики «в найбільш характерних випадках спирається на відповідні словотвірні

(афіксальні) і граматичні (сингулярні) форми, однак може і не мати такої опори. З цього випливає, що збірність у цьому останньому випадку ніяк не виражена граматично. Вона оформлюється граматично, наприклад, в умовах характерної сполучуваності, коли збірний іменник займає позицію, можливу для форми множини і неможливу для форми однини (*народ розійшовся по домівках і люди розійшлися по домівках*, але не можна: *людина розійшлася по домівках*)» [2: 11].

Іноді мовознавці намагаються ототожнити поняття «збірність» та «сукупність», але на складність і неоднозначність такого трактування вказує І.Р. Домрачева. Сукупність є дещо ширшим поняттям у мовознавстві, ніж збірність. Перше репрезентують у мові іменники з повною числовою парадигмою (*народ, сніп*), матеріально-речовинні субстантиви (*срібло, сосна*), іменники рl. t. (*ножиці, ворота, посиденьки*), прикметники, дієприкметники (*спільне, суцільне, з'єднане*), дієслова (*єднати, зілятися*), числівники (*два, п'ятеро, кілька*), прислівники (*всюди, вкупі*), займенники (*всякий, хтось*), збірні субстантиви (*люд, селянство*). Про те, що сукупність є узагальнювальним поняттям щодо збірності, тобто вони перебувають у гіперо-гіпонімічних зв'язках, свідчить таке твердження: збірна категорія – поняттєва категорія, що «виражає трактування певної множинності як цілісної нечленованої сукупності однорідних предметів» [5: 473]. Отже, на думку І.Р. Домрачевої, сукупність реалізується в мові за допомогою лексичних та граматичних чинників, завдяки яким маємо змогу зараховувати до сукупних лексем і збірні субстантиви [4: 26].

І.Р. Домрачева розрізняє власне сукупні й збірні іменники за такими критеріями: 1) змінність / незмінність за числами, порівн.: власне сукупні іменники: *галактика – галактики, каскад – каскади*; збірні субстантиви: *косметика, робітня*; 2) спроможність / неспроможність сполучатися з власне кількісними числівниками, порівн.: власне сукупні іменники: *п'ять груп, сто наборів*; збірні субстантиви: *тільки одна третя юнацтва, мало юнацтва*; 3) наявність / відсутність формальних показників, порівн.: збірні іменники: *школярство, мушва, шевченкіана*; власне сукупні: *нація, сервіз*; 4) поділ на дискретну / недискретну сукупність; 5) наявність одноосновних (однокореневих) / неодноосновних (неоднокореневих) субстантивів з іменем збірності / сукупності: а) збірні: *мошкара – мошка – мошки*; б) власне сукупні: *гарнітур – шафа, стіл, стільці, крісла і под.* [4: 57]. Отже, збірні іменники є лише мікрополем у функціонально-семантичній категорії сукупності.

Незважаючи на те, що І.Р. Домрачева розмежовує поняття збірності й сукупності, дослідниця зауважує, що вони є семантично тотожними, оскільки реалізують об'єднання певних осіб, предметів, явищ, дій, чисел в одне ціле [4: 64]. Таким чином, указується перевага семантики над граматичними формами реалізації поняття збірності й сукупності.

Отже, поділяючи погляди І.А. Висоцької та І.Р. Домрачевої, ми вважаємо збірність частиною семантичної категорії сукупності. Граматичні ознаки є другорядними, а визначальною є сема збірності у семантичній

структурі певної лексеми, тому погоджуємося з Ю.Є. Манохіною, яка вважає за доцільне замінити термін «збірні іменники» на термін «іменники із семантикою збірності» (ІСЗ) [6: 24]. Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі інновативних іменників, що з'явилися в останні десятиліття, як показників динамічного розвитку категорії збірності.

Література

1. Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). Київ: Наукова думка, 1991. 171 с. **2. Высоцкая И.А.** Русское собирательное имя в лингвопрагматическом аспекте: [моногр.]. Ростов н/Д.: Изд-во РГЭУ (РИНХ), 2002. 117 с. **3. Вихованець І.Р.** Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с. **4. Домрачева І.Р.** Функціонально-семантична категорія сукупності у сучасній українській мові : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 1999. 199 с. **5. Лингвистический энциклопедический словарь.** Москва: Сов. энциклопедия, 1990. 686 с. **6. Манохіна Ю.Є.** Синтагматико-парадигматичні відношення іменників із семантикою збірності : дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2014. 225 с. **7. Матвіяс І.Г.** Іменник в українській мові. Київ: Рад. шк., 1974. 184 с. **8. Реформатский А.А.** Лингвистика и поэтика. Москва: Наука, 1987. 320 с. **9. Томилина Г.Я.** Собирательные существительные в восточнославянских языках (Типолого-сопоставительное исследование) : автореф. на соиск. учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Киев, 1972. 21 с. **10. Українська мова: енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського.** Київ: «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 681 с.